

Marginaljorder og planløshed

Brandt, Jesper

Published in:
Tiden

Publication date:
1987

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (1987). Marginaljorder og planløshed. *Tiden*, 48(10), 19-24.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Marginaljorder og planløshed

JESPER BRANDT

I det sidste år er et nyt ord dukket op på den politiske arena: *Marginaljorder*. Tilsyneladende endnu et stridspunkt mellem miljøministeren og landbrugsmi-
nisteren, hvor Schlüter måtte skære igen-
nem for at sikre enighed i regeringen. Det er der efter oppositionens mening kommet noget temmelig vattet ud af. Og det tør siges. Noget så ydmygt og planløst skal man lede længe efter.

Men hvad er det egentlig sagen drejer sig om?

Marginaljorder er de områder i det åbne land, som det er tvivlsomt om det kan betale sig at dyrke - først og fremmest sandede jorder, stærkt bakket terræn og vandlidende arealer.

Det er ikke noget nyt fænomen. I forrige århundrede blev store marginale områder, bl.a. de jyske heder lagt under plov. Især i det midtjyske, hvor hedeopdyrkningen startede, blev en del af disse områder senere opgivet og tilplantet med skov, fordi det faktisk viste sig ikke at betale sig.

Tvivilen i dag skyldes, at det er åbenlyst for enhver, at EFs overskudslagre ikke kan blive ved med at vokse. Produktionen af korn og andre overskudsvarer må ned, enten gennem kvoteringer eller gennem sænkning af priserne, der ligger langt over verdensmarkedspriserne. Og hvad enten man gør det ene eller det andet, må de arealer, der er udlagt til produktion af disse overskudsvarer, nødvendigvis indskrænkes eller omlægges til anden produktion.

Ikke bare et landbrugsproblem

Det kunne altså se ud som om det først og fremmest er et problem for EF og for landbruget. Det er det også. Men det drejer sig om mere end det. Der drejer sig om sikring af dyre- og plantelivet, sikring af befolkningens forøgede behov for friluftsliv og rekreative muligheder, nedsættelse af forureningen og forøgelse af skovarealet. Der er endvidere vigtige regionalpolitiske perspektiver i sagen.

Diskussionen om marginaljorder startede nemlig slet ikke i landbruget. Det var derimod Naturfredningsrådet, der forudså udviklingen og satte nogle undersøgelser i gang, fordi de kunne se perspektiver i sagen: Fredninger koster dyrt, især i erstatninger og opkøb af arealer. Men netop de områder, der hidtil har haft størst fredningsmæssig interesse, ligger ofte landbrugsmæssigt marginalt: bakket terræn med sandet eller meget vekslende jordbund, eller lavt liggende områder med høj grundvandstand, der kun vanskeligt lader sig sænke gennem dræning - områder der traditionelt har været ekstensivt udnyttet, især til græsning.

Naturfrederne var ikke de eneste, der øjnede mulighederne. Snart meldte andre grupper sig.

For skovbruget tegnede sig der også nye muligheder, der ikke var svære at begrunde. Ikke bare i Danmark, men inden for hele EF må langt størstedelen af forbruget af træ dækkes gennem import. Hedeselskabet øjnede også her en ny chance for atter at komme til ære

og værdighed. De har haft en nedtur efter, at deres traditionelle opgave med indvinding af ny jord til landbruget er kommet i mere og mere miskredit som følge af landbrugets dalende økonomiske betydning og miljøproblemernes tiltagende rolle.

Også friluftorganisationerne meldte sig på banen, fordi de her øjnede muligheden for en forøget adgang til rekreative arealer i det åbne land.

Endelig er interessen for gennem en mere ekstensiv anvendelse af landbrugsarealerne at komme landbrugets forurening af grundvand og vore havområder til livs steget voldsomt og blevet et vægtigt argument i marginaljordsdebatten.

Det er altså nok så meget et stadigt forøget pres for at sikre arealer til andre formål end rent landbrugsmæssige, samt de miljømæssige problemer, der har sat diskussionen om marginaljorder i gang – snarere end et spørgsmål om, hvad man skulle stille op med de jorder, der måtte glide ud af landbruget, når man inden for EF var nødt til at erkende nødvendigheden af at få gjort noget ved overskudsproduktionen.

Hvad sker der med landbruget?

Men bliver der overhovedet nogen marginaljorder? Vil en sænkning af kornpriserne faktisk få landmændene til at opgive jorden, eller vil man ikke blot overgå til at dyrke andre afgrøder?

Overgang til andre afgrøder vil givet finde sted i stort omfang i de kommende år. F.eks. er der gode muligheder i helt nye afgrøder som elefantgræs, der kan bruges til papirfremstilling. Men erfaringer fra udlandet tyder på, at der alligevel godt kan ligge realiteter bag marginaljordssnakken.

I Vesttyskland har man kendt problemet i mange år. I visse distrikter ligger helt op imod halvdelen af agerlandet i dag ubenyttet hen – man kalder det »socialbrak«. I Sverige og den nordøst-

lige del af USA er store områder af tidligere agerland opgivet og sprunget i skov. Men samtidig med at områder med dårlige dyrkningsbetingelser på denne måde marginaliseres, bliver landbrugsdriften på de bedre jorder stadig mere intensiv.

Det kan også let blive det, der vil ske herhjemme. En sænkning af kornpriserne vil nok føre til opgivelse af en del jorder, men på de federe, veldrænedes jorder i det flade eller jævnt bølgende moræneland vil man tværtimod svare igen med en forøget indsats for at øge udbyttet af jorden. Det vil få sine klare konsekvenser.

For det første betyder det, at den produktionsnedgang, der sker som følge af opgivelsen af de dårlige jorder, meget hurtigt vil blive opvejet gennem produktionsforøgelsen på de gode jorder. Så er man ligeså vidt, hvad angår overskudsproduktionen.

For det andet vil den mere intensive drift øge belastningen af jorden og dermed forureningen fra landbruget på de gode jorder.

For det tredje vil den mere intensive drift på de gode jorder fremme tendensen til at nedlægge de små levesteder for dyr og planter, der i dag findes mellem markerne, de såkaldte småbiotoper: markskel, hegn, diger, mergelgrave, småmoser, grøfter, vandløb m.v. Ved at nedlægge disse kan markfladerne gøres større, så driften kan rationaliseres. Lidt mere jord kan herved også komme under plov. Småbiotoperne er ikke blot vigtige levesteder for vilde dyr og planter. I en biotop er der altid en vis risiko for at arter uddør, men skader vil normalt kunne rettes op ved at nye eksemplarer indvandrer andre steder fra. Men når nogle småbiotoper nedlægges, bliver der længere mellem de tilbageblevne, hvorved denne indvandring vanskeliggøres. Og da småbiotoperne i agerlandet endvidere kan lette indvandring fra det ene til

det andet af de større naturområder, udgør deres tilbagegang en trussel mod arternes fortsatte eksistens.

Det kunne se ud som om de arealer, landbruget vil opgive, netop er de områder, der er bud efter fra anden side. Men det gælder kun nogle steder. Faktisk har det vist sig at interessesammenfaldet er ret begrænset.

Fredningsinteresser

Nogle af de områder, man fra fredningsmæssig side har vist størst interesse, er tidligere engområder, der i de senere år er blevet drænet, og vandområder, der er blevet inddraget til dyrkning i forbindelse med inddæmninger. Ofte har der været investeret store midler fra det offentliges side i sådanne projekter, hvis samfundsmæssige lønsomhed på længere sigt kan drages i tvivl.

Her stritter landbrugsinteresserne naturligvis kraftigt imod. Netop nogle af disse områder bruges meget intensivt og effektivt. Tænk blot på den specialiserede produktion af gulerødder og andet i Lammefjorden.

Fredningsmæssigt er man også de seneste år blevet stadig mere opmærksom på betydningen af at sikre småbiotoperne i agerlandet, fordi en stor del af Danmarks dyre- og planteliv faktisk knytter sig til disse mere ydmyge levesteder: Men at sikre disse naturværdier kan ikke ske uden et snævert og forpligtende samarbejde med landbrugsinteresserne, et samarbejde der er forbundet med utallige vanskeligheder både af praktisk og interesse-mæssig art.

Skovbrugsinteresser

Tanken om at tilplante marginaljorderne er heller ikke på alle måder tiltrækkende for skovbrugsinteresserne. En stor del af de jorder, der formodes at ville udgå af produktionen, er i første række småspredte arealer, der ikke egner sig til rationel skovdrift. Hertil kræves en vis

størrelse, mindst 25 ha.

Derfor er tilplantning af skov på marginaljorder for tiden mest aktuell på arealer, der støder op til eksisterende skove. Og så er de jorder, der er for dårlige til at drive landbrug, naturligvis heller ikke de bedste for skovbruget. Faktisk har det vist sig, at tilplantning af skov på mager sandjord kan blive en særdeles kostbar affære for samfundet - i størrelsesordenen 20.000 kr. pr. ha, eller ca. 3 mia. kr., såfremt alle de arealer, som forventes opgivet inden århundredeskiftet, skulle tilplantes. Kunne derimod nogle af de bedre jorder overføres til skovbrug ville der være bedre økonomi i det.

Rekreative interesser

At plante skov på de gode jorder ville for de rekreative interesser, især blandt bebyfolkningen, også være en fordel: Historisk er byudviklingen især foregået i de dele af landet, hvor der også er gode landbrugsbetingelser, og derfor ligger skovene tit langt fra byområderne. Men bybefolkningens interesse i at anvende agerlandet rekreativt indskrænker sig ikke bare til skovene. Også det åbne land kunne meget vel anvendes til dette formål langt bedre end det sker i dag - gennem øget udlæg af arealer til kolonihaver o.lign., gennem bedre stisystemer, sikring og udbygning og hegn, diger, grøfter og andre småbiotoper, samt adgang til offentligt at kunne færdes i agerlandet langs småbiotoperne. Retten til at færdes i agerlandet må naturligvis ledsages af en forøget oplysning om hvordan man kan og bør færdes i naturen, og kan selvfølgelig medføre gener for landbrugsdriften. Men på lang sigt er det uacceptabelt, at store arealer forbeholdes en enkelt anvendelse, når de lige så godt kan tilgodeses flere formål.

I regeringens marginaljordsplan indgår der intet om sikringen af disse interesser. Hverken om forbedret adgang til

agerlandet, eller om sikringen af de småbiotoper, som er det netværk, der kan gøre det muligt at færdes i agerlandet. Og netop på de bedre jorder i de bynære områder vil det blive et stigende problem, fordi den intensive drift her fortsat gør agerlandet stadig mere bart.

De arealer, der spontant måtte udgå af driften som følge af marginaliseringen, vil naturligvis også kunne inddrages i en rekreativ planlægning. Men det vil nok i vid udstrækning være i form af rekreative arealer i tilknytning til egentlige ferieområder, der som oftest ligger på de dårligere jorder.

Regeringens planløse marginaljordsplan

Det er karakteristisk for regeringens marginaljordsplan, at den på næsten ingen områder angiver veje til at sikre en løsning af problemerne.

Marginaliseringen af de ringere jorder gøres til et individuelt problem for de enkelte landmænd, og spørgsmålet om støtte til afvikling, eller midler til løsning af regionalpolitiske problemer i forbindelse med marginalisering er foreløbigt overladt initiativer inden for EF.

Problemerne på de intensivt udnyttede jorder er slet ikke medtaget i planen.

Forholdsregler til sikring af naturværdierne i agerlandet er barberet til ukendelighed. F.eks. er embedsmandsudvalgets beskedne forslag om en 10 meter bred beskyttelseszone omkring vandløb med forbud mod dyrkning, sprøjtning og gødning, blevet skåret ned til 6 meter, hvor der ikke må sprøjtes og gødes – men gerne dyrkes. Det vil ikke kunne kontrolleres. Så hvordan skal landmændene kunne tage det alvorligt?

Skovtilplantningen indskrænker sig i planen til en opfordring til de enkelte landmænd om eventuelt at foretage det, mens spørgsmålet om offentlig skovrejsning udskydes til en tænkt revision af skovloven i denne folketingssamling.

De rekreative interesser, der knytter

sig til marginaljordsproblematikken, er blevet totalt tilsidesat. Ikke et ord om øget adgang til at færdes i det åbne land.

Hvad der bliver tilbage er slet og ret hensynet til de frie kræfters spil. Og det er der tydeligvis ikke megen plan i.

Skitse til en marginaljordspolitik

Marginaljordsproblemerne er en meget sammensat affære. En marginaljordspolitik må tage udgangspunkt i denne sammensathed – at det ikke drejer sig enten om landbrug, skovbrug, fredning, rekreation, havforurening eller andre enkeltområder, men i lige så høj grad om deres samspil.

Og den må tage hensyn til, at problemerne tegner sig meget forskelligt i forskellige områder.

Jylland

En stor del af de forventede marginaljordsområder vil ligge på de sandede jorder i Midt- og Vestjylland. I disse områder er endvidere en stadig større del af kvæg- og mælkeproduktionen koncentreret. Her kan marginaljordsproblemerne godt gå hen og blive et massivt egnsudviklingsproblem. For det ligger ofte lidt tungt med de alternative beskæftigelsesmuligheder. Skovbrug vil kræve langt mindre arbejdskraft og som tidligere nævnt muligvis også være forbundet med store samfundsmæssige omkostninger. Udlæg til rekreative arealer for turismen er en mulighed, men de bruges kun nogle måneder om året. Så meget taler om, at man netop i disse områder bør sikre landbrugets opretholdelse, også selv om jorden er marginal.

Nordsjælland

Tager vi til Nordsjælland, hvor der mange steder findes kuperede områder på meget sandet eller vekslende jordbund, kan vi godt i dag finde tendenser til marginalisering af landbrugsarealer. Men en del forhold spiller her heldigt

sammen i den spontane udvikling, der foregår. De marginaliserede jorder er ofte beliggende i naturskønne områder og finder let anvendelse til forskellige rekreative formål, ligesom den ret ekstensive landbrugsdrift og de mange deltid- og fritidslandbrug ikke skaber noget voldsomt pres for at få nedlagt småbiotoper og foretage andre markante ændringer i landskabet af hensyn til en mere rationel markdrift. Den største vanskelighed her knytter sig til sikringen af retten til at færdes i det åbne land. Men som klassisk udflugtsmål for den københavnske befolkning er der dog delvist kompenseret herfor gennem et ganske veludviklet stinet.

Køge bugt

Tager vi til Køge bugt, ser situationen ganske anderledes ud. På den fede moræneflade ser vi ingen tegn på marginalisering. Tværtimod bliver landbrugsdriften stadig mere intensiv; hegn, grøfter, mergelgrave og andre småbiotoper nedlægges fortsat. Her vil konflikterne meget let kunne blive mere tilspidset, hvis ikke der foretages indgreb. Produktionsudbyttet vil her fortsat stige og levesteder og spredningsmuligheder for dyr og planter fortsat forringes, samtidig med at der bliver en stadig mere skærende kontrast mellem de rekreative muligheder, området kan byde på i forhold til det fortsat stigende nærrekreative behov blandt bybefolkningen i den sydlige del af hovedstadsområdet.

Stramning af naturbeskyttelsen

For at imødegå tendenserne til ensretning af landskabet har det fra flere sider været fremme, at man skulle stramme beskyttelsen af de mindre naturområder i det åbne land (§ 43 i Naturfredningsloven). Det indgår da også som noget af det mest kontante i regeringens marginaljordsplan. Dette gælder enge, overdrev m.m. over 4000 kvadratmeter og

søer og vandhuller over 250 meter. Men i det notat, som Skov- og naturstyrelsens Marginaljordssekretariat lavede som oplæg, stod der hhv. 2500 og 100 kvadratmeter. For vandhullernes vedkommende skal man faktisk også så langt ned, hvis blot halvdelen af de tilbageværende vandhuller skal sikres.

Det kan lyde vældig smukt og rigtigt, at man på denne måde skal sikre også de små naturområder. Men der er også noget farligt i den tankegang, der ligger bagved. For det bliver meget let et spørgsmål om at ville konservere det landskab, der nu tilfældigvis på dette tidspunkt har udviklet sig. Og der er jo ikke tale om de sidste rester af en snart svunden oprindelig natur. De er tværtimod næsten allesammen levesteder, som er skabt i tilknytning til landbrugets udvikling. Hegn, skel, mergelgrave osv. har alle haft klare funktioner i landbruget, som har betinget deres skabelse. Og når man nu vil sikre agerlandet for dyr, planter og bymennesker, hvorfor skal det så lige se sådan ud? Det vil også give en meget fastlåst situation for landbrugets fremtidige udviklingsmuligheder.

En mere smidig sikring af agerlandets småbiotoper kan foretages på forskellig måde. Et af forslagene går ud på at sikre, at alle ejendomsskel er biotopbærende. Det vil med de nuværende ejendomsstørrelser give en biotoptæthed, der af økologer anses for at være rimelig tæt til at sikre spredningsmulighederne for dyr og planter. Suppleres det med indførelse af dyrkningsfrie zoner omkring biotoperne og en almen ret til at færdes i disse, vil det endvidere kunne danne et godt grundlag for en forbedret rekreativ anvendelse af agerlandet. Men samtidig bør man sikre, at biotoperne ikke blot bliver kulisser i landskabet. At de fortsat har en funktion, først og fremmest for landbruget. Det afhænger af den måde, det fremtidige landbrug bliver indrettet på.

Økologisk landbrug som løsningsmodel
Meget tyder på, at såvel sikringen af naturaspekterne som de forbedrede rekreative muligheder lettere vil kunne indfries ved en højere grad af satsning på økologisk jordbrug. Det kan formentlig også bidrage til mindskningen af nitratudvaskningen. Efterspørgslen på økologiske landbrugsprodukter er voldsomt stigende, så selv om der regnes med en mindre produktionsnedgang ved ind-

førelse af økologisk landbrug kan det i dag ingenlunde regnes for økonomisk urentabelt. Og så vil det tilmed kunne bidrage til løsning af den angivelige årsag til marginaljordsproblemet. For den forventede produktionsnedgang ved indførelse af økologisk landbrug, svarer nogenlunde til den nedgang, som EF mener er nødvendig for at komme af med overproduktionen!